

Hinduismus

Č T V R T Á
Č Á S T

Historický přehled

MAYA WARRIER

Termín „hinduismus“, jak mu dnes rozumíme, označuje většinové náboženství indického subkontinentu. Dnešní pojetí hinduismu jako světového náboženství vzniklo teprve v devatenáctém století, kdy jím hinduističtí reformátoři a západní orientalisté začali označovat rozličná přesvědčení a praktiky, charakterické pro náboženský život jižní Asie. Hinduismus nemá žádného historického zakladatele ani unifikovaný systém víry, nemá jednotnou nauku o spáse ani centralizovanou autoritu. Charakteristickým rysem hinduismu je jeho rozmanitost, nicméně většina badatelů se shodne na určitých jednotných prvcích procházejících různými tradicemi. Jakkoli je termín hinduismus poměrně nový, rozmanité tradice, které v sobě shrnuje, mají velmi staré počátky, jež sahají před druhé tisíciletí před Kristem.

Civilizace údolí Indu

Nejstarší stopy hinduismu objevujeme v kultuře údolí Indu, která

vzkvétala od roku 2500 zhruba do roku 1500 př. Kr. na březích řeky Indus (Sindh) protékající dnešním Pákistánem. Archeologické vykopávky v této oblasti odhalily pozůstatky vysoce rozvinuté městské civilizace s promyšlenou distribucí vody, s kanalizací a technologiemi pro nakládání s odpadem a také s velmi rozvinutým systémem zemědělství, uchovávání obilí a výroby keramiky. O náboženství této kultury víme jen velmi málo. Velké množství figur z terakoty má podobné ikonografickými rysy jako vyobrazení pozdějších hinduistických božstev, například Šivy a Velké bohyně. Vzhledem k nedostatku systematických dokladů takové kontinuity jsou však badatelé spíše zdrženliví. Archeologické nálezy naznačují, že civilizace údolí Indu se – snad kvůli záplavám – zhroutila poměrně náhle mezi lety 1800 a 1700 př. Kr..

Árijská a raná védská společnost

O tom, co následovalo, se badatelé přou. Podle některých civilizaci údolí Indu nahradila kultura Árijců, indoevropských nájezdníků či přistěhovalců z kavkazské oblasti, kteří se přesunuli na jih a osídlili indický subkontinent. Jiní míní, že se árijská civilizace vyvinula

v rámci kultury údolí Indu, a nepřišla tudíž zvnějšku. Ať už Árijci pocházejí odjinud nebo ne, dějiny hinduismu, jak mu dnes rozumíme, jsou dějinami následujících dvou tisíc let árijské kultury, jež byla často v kontaktu s neárijskými kulturami této oblasti, vždy však byla superiorní.

Jazykem Árijců byl sanskrt. Naše znalosti o raných Árijcích pocházejí primárně ze starobylých spisů psaných sanskrtem, *véd*; tento korpus textů vznikl stovky let. Mnozí Hindové dnes chápou védy jako nečasové zjevení a studnu veškerého vědění; védské texty vnímají jako základní složku hinduistické identity. Z véd vychází většina pozdějších hinduistických tradic.

Nejstarší védy byly primárně liturgické texty používané při rituálu. Védské rituály byly rituály obětní, určené takovým bohům, jako byl Agni (bůh ohně) a Sóma (rostlinný bůh). Hlavním aktem bylo vložení určité látky (často zvířecích těl, ale i takových věcí, jako

je mléko, obilné zrno či halucino-gení rostlina anša) do obětního ohně. Rituál obvykle zahajoval bohatý patron (*yajamana*) a vedli jej rituální specialisté. Tito odborníci představovali nejdůstojnější vrstvu védské společnosti postavené na hierarchickém rozčlenění do čtyř tříd. Pod kněžími čili rituálními odborníky (*bráhmany*) stáli bojovníci či vládci (*kšatrijové*), pod nimi běžní občané (*vaišjové*). Členové těchto tří kast (*varna*) byli „dvakrát zrození“ (*dvidža*), poněvadž jejich mužští příslušníci procházeli iniciací, jež potvrzovala jejich status plnohodnotných členů společnosti. Tímto iniciačním rituálem se odlišovali od čtvrté třídy, služebníků (*šúdrové*), kteří se kvůli svému „nízkému“ původu nesměli účastnit védských rituálních obřadů.

Árijská kultura severní Indie se postupně konsolidovala. Bráhman-ská ideologie se stala úhelným kamenem společenského a politického života: určovala rituální status a povinnosti vladaře jakož i spole-

Procesí bráhmanů
v indickém
Chidambaramu.

čenský pořádek a usměrňovala chování jedince v souladu s všeobecnou ideologií poslušnosti a cti (*dharm*). Dharmická ideologie řešila otázky rituálního a mravního jednání a určovala náležité jednání podle takových měřítek, jako je jedincova třída (*varna*) a stadium života (*ášrama*). Fungovala zároveň na několika úrovních: transcendentální, a tudíž věčné (*sanátanadharm*), každodenní (*sadharanadharm*), osobní a soukromé (*svadharm*). Mínilo se, že přehlížení *dharmy* způsobuje nežádoucí společenské i osobní důsledky.

Pozdější védské období

Spolu s prováděním védských rituálů vyrostly spekulace o jejich významu a účelu. Nacházíme je v pozdějších védských textech, v *áranjakách* a *upanišadách*, ve kterých je zachovávání rituálu ve srovnání s dosažením duchovní moudrosti spíše druhotné. Pro tento přístup je ústřední nauka o *karma-samsára-mókša*:

- všechny bytosti se znovu a znovu vtělují do tohoto světa (*sansára*);
- důsledky svých činů (*karma*) sklízíme v příštích životech;
- tento proces nekonečného znovuzrození charakterizuje utrpení a strast (*dukkha*);
- osvobození (*mókša*) od tohoto utrpení lze dosáhnout minimalizací jednání a dosažením duchovní moudrosti.

Zásadní význam tak získalo duchovní poznání, přičemž hinduistické tradice jógy a askeze rozvinuly metody disciplíny nezbytné k jeho dosažení. V tomto období vznikly skupiny asketů známých jako

„Hinduismus je živý organismus, který roste a upadá a který podléhá přírodním zákonům. U kořenů je jeden a nedělitelný, ale narostl do podoby ohromného stromu s bezpočtem větví.“
Máhatmá Gándhí

šramani, kteří hledali osvobození přísnou sebekázní. Z těchto hnutí vzniká buddhismus i džinismus; oba směry odmítají autoritu véd. Zatímco od počátku buddhismu existovaly klášterní instituce, v hinduismu se objevují pozdě, patrně v osmém či v devátém století po Kr., kdy podle hinduistického přesvědčení teolog Šankara (asi

vyvinuly rozličné metafyzické pozice a tradice přísné filosofické diskuse, která probíhala v rámci védského učení a nauky o osvobození. Jednou z nejdůležitějších z těchto indických tradic je dnes filosofie ne-dualismu (*advaitavé-dánta*) zastávaná Šankarou, nejproslulejším indickým filosofem a teologem.

Poslední epizoda z *Mahábháraty*, již v kamasanském stylu namaloval v devadesátých letech 20. století v Indonésii Nyoman Mandra.

788–820) založil klášterní centra ve čtyřech koutech Indie a ustanovil první asketický řád.

Vedle rituálních systémů, nauky o osvobození/spáse, jógy a meditace se rozvinuly také vysoce sofistikované filosofické systémy, *daršany*, k nimž patří zejména *sánkhja* a *jóga*, *mímánsá* a *védánta*, *njája* a *vaišéšika*. Z nich se následně

Zbožnost a sektářství

V prvním tisíciletí našeho letopočtu v Indii vzkvétalo sektářské uctívání jednotlivých božstev. Védské oběti se stále více opomíjely a uvolňovaly prostor osobní zbožnosti čili *púdža*. *Púdža* je rituálním vyjádřením lásky či oddanosti (*bhakti*) vůči božstvu, často osobnímu bohu nebo bohyni, k němuž má jeho ctitel intenzivní a důvěrný vztah. S růstem hinduistického teismu a osobní zbožnosti vznikly a vzkvétaly sanskrtové narativní tradice, z nichž nejdůležitější jsou hinduistické eposy čili *itihása* (*Mahábhárata* a *Rámájana*), *purány* (zbožné texty obsahující mezi jiným mytologické příběhy o bozích a bohyních a pojednání o rituálním uctívání) a zbožná poezie v několika regionálních jazycích, zejména v tamilštině. Jedním z nejdůležitějších počínů této doby bylo sepsání *Bhagavadgíty*, „Zpěvu vznešeného“, obsaženého v *Mahábháratě*. Toto dílo, patrně nejslavnější hinduistický spis, vyjadřuje narativní formou důležité body hinduistické ortodoxie: význam *dharmy*, zodpovědného jednání a zachovávání společenského pořádku a stability spojeného s významem uctívání transcendentna v podobě osobního boha.

V této době vznikla a vzkvétala klášterní města, která nebyla jen obchodními a administrativními centry království, ale také centry rituálu s chrámem v srdci města – a tedy i říše. Vládci dokládali legiti-

mitu svého panování panovnickým patronátem nad rituálními sídly zasvěcenými tomu či onomu z hlavních božstev. Velké chrámové komplexy jsou svědectvím královy dharmické vlády nad svěřenou říší, často modelové po vzoru božského království, které symbolizuje velký bůh Višnu. Vznikly sektářské skupiny uctívající Višnu, Šivu a bohyni Šakti.

Hinduismus za britské koloniální vlády

Výše popsané teistické tradice více či méně vzkvétaly po většinu následujícího období, kdy značnou část indického subkontinentu zabrali a ovládali muslimští panovníci. Vláda posledního muslimského císaře skončila v osmnáctém století. Poté nastoupily britské síly: Indii nejprve ovládla anglická Východoindická společnost, později ji převzala britská koruna. V polovině osmnáctého století dosáhla britská moc vrcholu. Hinduistické tradice, v dosavadním období poměrně zdrženlivé, nyní aktivně odpověděly na britskou a, což je důležitější, křesťanskou přítomnost ve svém středu. Vznikla hinduistická reformní hnutí vedená významnými historickými postavami, jako byl Rammohan Roy (1172–1883), Dajánanda Sarasvati (1824–1883) a Vivékánanda (1863–1902), kteří se snažili obnovit slávu prastaré hinduistické minulosti. Právě v této době se hinduismus začal definovat způsobem, jaký známe dnes: jako světové náboženství se zřetelnou vlastní identitou. Tato reformní hnutí, často souhrnně označovaná jako hinduistická renaissance, vstřebala racionální prvky křesťanství a věnovala zvláštní pozornost společenským a etickým otázkám. Značná část těchto hnutí byla úzce svázána se stále průraznějším indickým nacionálním hnutím, které způsobilo konec

britské koloniální nadvlády a v roce 1947 ustavilo Indii jakožto nezávislý národní stát.

Náboženský nacionalismus v dnešní Indii

Ačkoli nezávislá Indie definovala sebe samu jako sekulární stát, opakovaně zde ožívá náboženský nacionalismus (zejména od osmdesátých let 20. století). Hindutva, ideologie hinduistických nacionalistů, se dnes projevuje jako organizovaná a militantní forma náboženského rasismu, jehož stoupenci volají po zřízení hinduistického panství: státu, ve kterém občanská práva, národnost a národní kulturu bude určovat hinduismus. Zpolitizovaný, aktivistický náboženský nacionalismus má významnou tradici v různých hnutích organizovaného hinduismu, která vyrostla v britské Indii. Sangh Parivar, tzv. „rodina“ sociálních a politických organizací, které hindutvu prosazují, a její politické křídlo, strana Bharatiya Janata, získaly dostatečnou podporu, aby od indických voleb v roce 1999 vedly pětiletou koaliční vládu.

Jedním z nejvýznamnějších projevů náboženského násilí poslední doby bylo zničení mešity v Ayodhya v roce 1992 stoupenci hindutvy, kteří požadovali zřízení chrámu zasvěceného hinduistickému bohu Rámovi na místě, které považují za Rámovo rodiště. Spor o chrám a mešitu způsobil několik výbuchů násilí a výtržnictví mezi hinduisty a muslimy. Hinduističtí stoupenci vysoce organizovaných násilných tažení ospravedlňují své jednání tím, že muslimští vládcí v minulosti zničili hinduistické chrámy, čímž urazili hinduistickou čest. Akce typu zničení mešity jsou podle nich zásadní čin na cestě k obnovení smyslu pro hinduistickou důstojnost a čest.

Hinduismus za indickými hranicemi

Vedle těchto úzce šovinistických a násilně exkluzivistických forem hinduismu vyrostly jiné podoby hinduistického vyznání a praktik, jež přijaly všeobecnější, univerzálnější orientaci: zdůrazňovaly společenskou spravedlnost, mír a duchovní proměnu lidskosti. Některé nedávné projevy hinduismu, zejména proslovy indických duchovních obracejících se k západnímu a/nebo multikulturnímu publiku, překonaly ve svém učení a filosofii národní hranice. Hinduismus již dlouho vzkvétá i mimo indický subkontinent v takových oblastech, jako je např. Jáva a Bali; v posledním staletí se diaspora výrazně rozšířila a vznikly hinduistické komunity v rámci kultur celého světa. Toto překročení geografických hranic však není vždy spojeno s podobným rozšířením ideologických dispozic a orientace. V nových komunitách často zapouští kořeny náboženský nacionalismus; a z Indie jakožto geografické entity se stává posvátná či svatá země, která by měla mít čistě hinduistické náboženské zřízení.

Filosofie

TINU RUPARELL

Hinduistická filosofie, nejstarší tradice indického myšlení, sahá zpět k posvátným textům sepsaným v letech 900–400 př. Kr. známým jako *upanišady* (doslova „seděl dole“, tedy u nohou učitele). Tyto texty jsou zpravidla zamýšleny nad hlubším významem rituálu, nad hymny a rituálními předpisy, které obsahují starší védské spisy. Záhy se nicméně začaly pojímat jako zcela svébytný žánr védské literatury; a právě zde se poprvé setkáváme s teorií *karmy* (jednání, konání; zákon příčiny a následku) a *mókša* (osvobození z kruhu zrození).

Školy ástika

Hinduistická filosofie se rozvinula v diskusi mezi školami hinduistického myšlení a džinistickými, čarvákistickými (materialismus) a buddhistickými mysliteli. V klasickém období hinduistické filosofie (100 před Kristem–1000 po Kristu) se utvořilo šest škol *ástika* („ortodoxních“ v tom smyslu, že přijímají védskou autoritu) s různými koncepcemi. Obvykle se dávají do párů:

- *mímánsá* – *védánta*
- *sánkhja* – *jóga*
- *njája* – *vaišéšika*

Nutno poznamenat, že pod těmito páry se skrývá značné množství škol a že uvedené rozdělení nemá mnoho společného se samotnými indickými filosofickými školami; je spíše výsledkem způsobu, jak se na Západě od devátého století indické myšlení studuje.

Základní předpoklady

Ačkoli tím kvůli konsensu značně zjednodušíme historické indické

myšlení, je prospěšné vyčlenit několik ústředních pojmů, které výše uvedeným šesti „ortodoxním“ filosofickým směrům (*daršana*) tvoří základní kameny. Stěžejní filosofická otázka indického myšlení, která se dotýká mimo jiné bytí (ontologie), poznání (epistemologie), mravnosti (etika), Boha (teologie), a dokonce i krásy (estetika), zní: „Kdo jsme?“ Abychom pochopili různé odpovědi, musíme vzít v úvahu tři základní předpoklady hinduistického myšlení:

- cyklickou povahu času;
- bytostné spojení mezi mikrokosmickými a makrokosmickými rovinami skutečnosti;
- princip kauzality.

V hinduistické filosofii nemá univerzum počátek ani konec. Pochází z *brahma* (nejzazšího, božského „základu bytí“) a nakonec se k němu vrátí, jen aby zopakovalo tento cyklus. Jestliže se sám čas točí v nekonečném kruhu, pak i vše stvoření existuje cyklicky. Po životě následuje smrt, která dává povstat novému životu, a tak dál. Cyklus zrození a znovuzrození (*sansára*) lze odvodit z pozorování přírodního světa a je příkladem toho, že události probíhající na mikrokosmické rovině individuálních životů, ročních dob a pokolení jsou velmi úzce spojeny s makrokosmickou rovinou velkých historických věků (*juga*), kosmických stvoření a rozpadů, a vlastně i s časem samým. Kauzální princip *karmy* navíc spojuje všechny události v *sansáře*, takže události v tomto cyklu ovlivňují události v cyklech následujících, stejně jako je samy již ovlivnily události z předcházejících cyklů. Čas, kauzalita a mikro- a makrokosmos jsou spojeny: to, jak člověk jedná a volí, má nevyhnutelné, byť miniaturní důsledky pro celé univerzum.

Dharma a mókša

Tři zmíněné předpoklady prostupují dvěma dalšími základními pojmy: *dharma* a *mókša*.

● *Dharma* („držet, nést“) je mravním a metafyzickým základem univerza. Jednání v souladu s vlastní *dharmou* (kterou nelze vždy snadno určit) spojuje lidské jednání a život se společenskou strukturou a prostředním. Plnění dharmických

Indická miniatura z osmnáctého století zobrazující jogína, který se zkríženými nohama sedí na zvířecí kůži.

povinností je nezbytné, ale nikoli dostatečné pro dosažení *mókša*.

● Dosáhnout *mókša* (naprosté osvobození, cíl lidské existence) znamená zcela se osvobodit od *sansárického* cyklu zrození a znovuzrození a zbavit se veškeré nespokojenosti, utrpení a smrti (jakož i radostí a slastí) s ním spojených.

Škola *sánkhja-jóga* chápe *mókšu* jako návrat člověka do původního, blaženého stavu čistého ducha (*puruša*) odděleného od látky (*prakrti*); tento návrat umožňuje praktikování jógy. Ve škole *njája-vaišéšika*, více

zaměřené na logické myšlení a správné pochopení skutečnosti, se *mókušy* dosahuje správným pochopením univerza a své vlastní podstaty jako sbírky materiálních a nemateriálních kvalit: znamená návrat do nerozlišeného stavu bytí prostého veškeré změny a utrpení; tuto vizi ostře kritizuje škola *mímánsá-védánta*, která ji srovnává s existencí kamene. Posledně zmíněná škola dosahuje *mókušy* plněním dharmických povinností, důsledkem čehož je ukončení procesu znovuzrození a nastolení pravého vztahu člověka k *brahma*.

Pokračující diskuse

Pouze *védánta* má v současné době množství stoupenců. Z tučtu védántských škol jsou zvláště zajímavé tři:

- *advaita* (ne-dualismus);
- *višištádvaitavédánta* (ne-dualismus jednotlivin);
- *dvaita* (dualismus).

Velký hinduistický filosof a světec Šankara (asi 788–820) vytvořil přísně nedualistický (*advaita*) systém. Za svého krátkého života založil kláštery ve čtyřech koutech Indie a mnišský řád o deseti třídách; někteří z jeho následovníků jej považovali za vtělení hinduistického boha Šivy. Prostřednictvím takových myslitelů, jako byli Dajánanda Sarasvati (1824–1883), Swami Vivékánanda (1863–1902) a dokonce Gándhí (1869–1948), měl mimořádný vliv na moderní hinduismus. Podle *advaita* je lidské pravé já (*átman*) do slova a do písmene identické s *brahma*. Zatímco judaismus, křesťanství a islám jsou dualistická náboženství trávající na přísném oddělení Boha a lidské duše a také Boha a světa a světa a jednotlivého člověka, v Šankarově *advaita védánta* je vše jedním –

a vnímaný dualismus je výsledkem nevědomosti. Žijeme v klamavém výkladu (*májá*) světa, avšak nasloucháním a studiem véd (zejména upanišad, *Bhagavadgíty* a *Brahmasútry*) lze dospět ke správnému a osvobozujícímu poznání světa a vlastní pravé přirozenosti jako identické s *brahma*.

Rámánudža (1077–1157) bývá kvůli hloubce a pronikavosti svého systému často srovnáván s Tomášem Akvinským (1225–1274). Rámánudža ctěl tradici *álvár* jihoindických básníků-světců a tvrdil, že *átman*, jakkoli je identický s *brahma*, si podržuje své individuální kvality, stejně jako si své jednotlivé části zachovává jednotné tělo (*višištádvaitavédánta*). Rámánudža rozeznal, že v monoteistické tradici, která postuluje nejzazší jednotu mezi Bohem a jeho vyznavačem, ale oceňuje také zbožnou lásku k Bohu, je zapotřebí zároveň jednoty a difference (*bhéda-abhéda*).

Madhva či Madhváčárja (1197–1276) napsal komentáře k mnoha posvátným textům a ustavil novou, dualistickou interpretaci védánty. *Dvaita védánta* trvá na tom, že dokonalý *brahma* nemůže být totožný s nedokonalým, stvořeným *átman*. Mezi individuálním já a Bohem musí existovat zásadní rozdíl. O jejich identitě lze hovořit pouze způsobem, jímž mluvíme o vzájemném vztahu mezi oddaným milovníkem a jeho nebo jejím milencem. Madhva bral vážně svědectví našich smyslů a skutečnost difference. Každá koncepce zastávající skutečnou jednotu s Bohem ohrožuje Boží transcendenci a podceňuje naši vlastní zkušenost.

Na tomto poli probíhala a stále probíhá živá diskuse. Otázka, kým v posledku jsme, je pro hinduisty vstupní branou k hlubokým debatám o povaze skutečnosti, poznání, pravdy a božství, které jsou nadále poučné a instruktivní.

„Moudří jej nazývají člověkem poznání, který je prost touhy a směřování; jeho skutky jsou stráveny ohněm moudrosti.“
Bhagavadgíta 4, 19

Posvátné spisy

TEODORE GABRIEL

Hinduistické spisy představují ohromný literární korpus vznikající od roku 1300 před Kristem dodnes. Většinou jsou napsány sanskrtem (slovo znamená „zdokonalený, upravený“), klasickým indickým jazykem, s nímž dnes pracují pouze učenci. Existuje také značné množství náboženské literatury psané místními indickými jazyky a různé varianty původních textů zdůrazňující jistý ohled hinduistického vyznání. Například *Adhjátmarámájána* je verze populárního eposu *Rámájána*, která vyzdvihuje osobní zbožnost (*bhakti*). Následující přehled nevyčerpává rozmanité kategorie hinduistických posvátných spisů, spíše načrtává hlavní prvky široké řady textů zabývajících se různými ohledy vyznání, rituálu a tradice v hinduistické společnosti.

Šruti a smrti

Hinduisté obecně rozdělují své spisy do dvou kategorií: slyšené čili

zjevené (*šruti*) a pamatované (*smrti*). Spisy *šruti* sdělil starověkým indickým mudrcům přímo bůh. Na druhou stranu spisy *smrti* jsou méně autoritativní; patří sem hinduistické epy (*Rámájána* a *Mahábhárata*), dharmasútry (zákony a předpisy zvyklostí a správného chování) a purány (mytologie).

Védy

Hinduistický kánon se obvykle označuje jako védy (od kořene *vid*, „věděni“). Védy mají čtyři hlavní typy: samhity, bráhmany, áranjaky a upanišady.

- Védské samhity (rozčleněné na *Rgvéd*, *Sámvéd*, *Jadžurvéd* a *Atharvavéd*) představují nejstarší známou hinduistickou náboženskou literaturu (1300–200 před Kristem). Obsahující především chvalozpěvy na různá božstva starověkého hinduismu vedená Indrou, králem bohů.

- Bráhmany určují detaily rituálů a vysvětlují jejich význam, zejména význam ohňových rituálů, při kterých se obětiny lily nebo házely

Hinduistický ohňový rituál v indické Kalkatě.

do ohně, aby se předaly bohům. Význačnost Agniho, boha ohně, a bráhmanských kněží v těchto textech dokládá rostoucí význam a komplexnost ohňového rituálu v indickém náboženství.

● Áranjaky („lesní knihy“) skýtají rozbor a výklad ohňového rituálu, ve kterém si vzájemně odpovídají rituál a kosmos. Rituál tu má navíc vnitřní moc, jejímž prostřednictvím lze bohy do jisté míry obejít. Áranjaky vlastně představují přechod od ritualistických bráhmánů ke kontemplativnějším a filosofičtějším tématům upanišad, přičemž se odklánějí od polyteismu samhit k filosofičtějšimu, monistickému nebo panteistickému chápání skutečnosti, ve kterém je navzdory zdání všechno jedním. Áranjaky jsou tudíž dokladem rostoucího odporu vůči ritualismu ohňové oběti a upřednostňování kontemplativnějších a duchovnějších forem uctívání.

● Upanišady (*upa* = pod, *nišad* = sedět) jsou komentáře dále rozvíjející ideje védských samhit a bráhmánů. Můžeme zde rozlišit čtyři hlavní témata: vnitřní oběť, *átman* (podobný „duši“ či „já“), *brahma* (neosobní božské bytí) a monistickou teologii (ztotožňující *átman* a vlastně celý kosmos s *brahmou* – vše je *brahma*). Předchozí důraz na význam a složitost ohňového rituálu je zastíněn důrazem na osobní duchovní rozvoj. Řečeno náboženskou terminologií, *tapas* či *prána*, někdy popisované jako obětování těla v ohni vlastního dechu, jsou chápány jako mnohem účinnější a mocnější než vnější rituál. Ztotožnění *átman-brahma* má obrovské důsledky pro hinduistické chápání přirozenosti boží, kosmu a osvobození (či „spásy“) člověka.

Z dharmasúter (doslova průpovědí k povinnostem) je nejdůležitější kompendium zákonů známé jako *Mánavadharmašástra* či *Manusamhitá*, „Manuův zákoník“, jenž předepisuje povinnosti, zákony a nařízení závazná pro všechny kategorie Hindů, ať už je jejich třída (*varna*), stádium života (*áśrama*) nebo pohlaví jakékoli. Jelikož hinduistické představy o spáse zahrnují věrnost těmto zákonům, nařízením a povinnostem, hinduista je musí znát a rozumět jim. Jinými slovy Hind, který se chce osvobodit od *sansáry* (cyklu života, smrti a dalšího vtělení), musí poslouchat dharmasútry.

Eposy

Přečtení dvou hinduistických eposů *Rámájany* a *Mahábháraty* je pro Hinda svatou povinností a pomáhá na cestě k osvobození (= spása, tj. *mókša*) od cyklu světského života.

Tyto eposy, údajně napsané starověkými mudrci Válmíkem a Vjásou (respektive „Tím, koho zakrylo mraveniště“ a „Sestavovatelem poznatků“), učenci považují za sbírky lidových vyprávění, zpěvů potulných pěvců a heroických mýtů k počtě králů. Úprava těchto textů však byla vysoce dovedná a navzdory své komplexnosti a až zarážející tématické různorodosti poukazují k ústřednímu tématu spásy světa a pokračujícího boje mezi dobrem a zlem. Příběhy se splétají v popis nevyhnutelného směřování světa k naprostému úpadku. Například bitva u Kurukšetry je v *Mahábháratě* vrcholnou událostí znamenající začátek věku zla (*kalijuga*); její rozuzlení ukazuje postupný úpadek cti, soucitu a rytířství. V *Rámájane* symbolizuje bitva mezi Rámou a Rávanou střet mezi silami dobra a zla. Na obou stranách jsou hlavními postavami bohové nebo polobozi

a démoni. Ačkoli bohové nakonec zvítězí, musejí udělat kompromis a kvůli vítězství sahají často k pochybným praktikám. Výsledkem je poskvněný svět, ve kterém dokonce ani bohové nejsou prosti nemravného jednání.

Oba eposy mají společné rysy: spravedlivý panovník zbavený trůnu a vyhoštěný; vrcholný střet mezi silami dobra a zla; boží zásah ve prospěch dobrých; navzdory mnoha zápletkám konečné vítězství dobra nad zlem. Eposy ukazovaly Hindům mnohé ideály a heroické vzorce. Obecně jsou višnuistické (velebí boha Višnu).

Bhagavadgíta

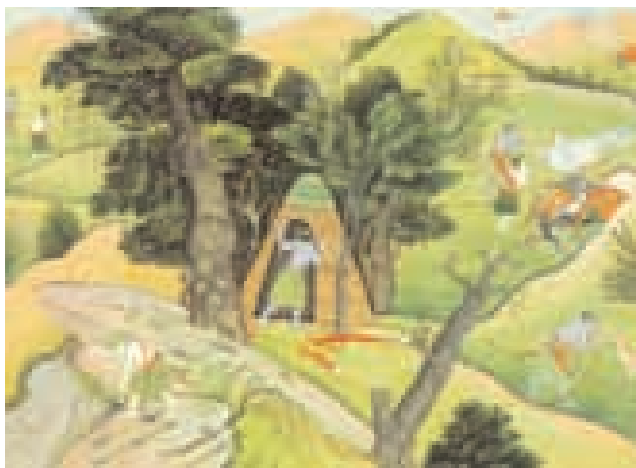
Bhagavadgíta, „Zpěv vznešeného“, tvoří jen malou část eposu *Mahábhárata*. Přesto je vysoce vlivným spisem, jenž dosáhl téměř svěbytného postavení. Představuje rozhovor mezi Kršnou, vtělením (*avatár*) boha Višnu, a jeho vyznavačem princem Ardžunou (největším válečníkem v *Mahábháratě*). Rozmluva je zřejmou vsuvkou do eposu a mnozí badatelé ji považují za upanišadu.

Bhagavadgíta je především irénický (mír hlásající) spis, jenž usiluje o sjednocení hlavních teologických větví hinduismu. Tvrdí, že všechny cesty (*márga* či *jóga*) ke spáse jsou stejně oprávněné: cesta osvícení (*džňána*), cesta altruistického spravedlivého jednání a postupu kastovní hierarchií (*karma*) i cesta osobní zbožnosti (*bhakti*). Podle *Bhagavadgíty* je ovšem cesta osobní zbožnosti (*bhakti*) nejvyšší ze všech; poprvé v hinduismu se zde dočteme, že zbožný člověk je dobrotivým bohem milován. Následkem toho jsme svědky radikálně nového pojetí tradiční hinduistické koncepce spásy (*mókša*): spása se otevírá všem kastám i ženám.

Purány

Také purány („stará vyprávění“) jsou rozsáhlým literárním korpusem. V tradičním pojetí existuje osmnáct puránů spojených s bohy Višnuem, Brahmou a Šivou a množství dalších vyprávění spjatých s méně významnými božstvy a se svatými místy, jako jsou určité chrámy nebo svaté půdy. Obsah puránů má široké rozmezí: zahrnuje genealogie, zákoníky, popisy rituálů nebo poutí na svatá místa. Nejde pouze o soubor starých příběhů, jak naznačuje jméno purán, nýbrž o vyprávění, která osvětlují určitý teologický přístup a pohled.

Obraz z pozdního osmnáctého století zobrazuje Rámu a Lakšmanu, jak hledají bohyni Sítá (motiv z *Rámájany*).

Věrouka

ANNA S. KING

To, co známe jako hinduismus, je velmi bohatou, pluralitní náboženskou kulturou s velkou různorodostí obyčejů, forem uctívání, bohů a bohyní, teologií, filosofií, mýtů, umění a hudby. Zčásti je důvodem to, že hinduismus nemá jednoho zakladatele, jednu svatou knihu, jednotnou hierarchii nebo jedno krédo. Ačkoli si mnozí hinduisté myslí, že podstatné nauky zůstávají po staletí stejné, rozmanitost v rámci hinduismu vedla některé badatele k tomu, že raději hovoří o hinduistických *náboženstvích*, nikoli o hinduistickém *náboženství*, o „hinduismech“ spíše než o „hinduismu“, nebo dokonce pojem „hinduismus“ zcela

hledání a intenzivní ztotožnění se s myriádou způsobů, jimiž je v Indii přítomno posvátno. Když se Hindů zeptáte na jejich přesvědčení, zpravidla začnou mluvit o etických hodnotách: o laskavosti a pravdivosti; pohostinnosti; o úctě k rodině (zejména ke starším a rodičům). Nejspíše budou pokračovat řečí o víře v určité bohy nebo bohyně, o autoritě významných posvátných textů, o významu poutí a nauce o *karmě*. Někteří hinduisté – ale nikoli všichni – uznávají společenskou hierarchii čtyř *kast* (*varna*) a jisté principy čistoty a poskvrny. Zkoumání hinduistických přesvědčení nutno začít bohy a bohyněmi hinduismu.

Bůh, bohové a bohyně

Hinduista může být polyteistou, monoteistou nebo monistou (věřit, že veškerá skutečnost je ve skutečnosti jedním). Existují dokonce ortodoxní hinduisté, kteří jsou ateisty. Mnozí jsou přesvědčeni, že existuje jeden Bůh (*brahma*), jehož lze uctívat v mnoha podobách. Může se zjevovat například jako dítě, přítel, král, matka nebo milovník. Může na sebe vzít mužskou, ženskou nebo ne-lidskou formu; může být uctíván bez formy (*nirgunabrahma*), nebo s určitými kvalitami (*sagunabrahma*), zjevovat se skrze ikony a obrazy, nebo v lidské podobě jako žijící světec či guru. Někteří hinduističtí guru, například Vivékánanda (1863–1902), dokonce učili, že Bůh je vtělen ve formě univerza a ve všech cítících bytostech. Když tedy sloužíme ostatním, sloužíme do slova a do písmene Bohu.

Bůh se někdy chápe potrojně, jako *trimúrty*, „trojí podoby“. *Trimúrty* sestává z Brahmý (Stvořitele), Višnu („Udržovatele“) a Šivy („Ničitele“). Avšak nejenže se Brahma uctívá jen málokdy; komplex *trimúrty* dnes často

Skulptura Višnu
v chrámu Perumal
v Singapuru.

Socha Brahmý.

opouštějí. Odlišné tradice se spolu navíc prou o to, jaká jsou podstatná přesvědčení hinduismu.

Co jsou hinduistická přesvědčení? Hindové uznávají, že sdílejí společná přesvědčení, principy a struktury. Pro mnohé z nich ovšem hinduismus není ani tak systém přesvědčení jako spíše *způsob života*, náboženská kultura, duchovní a intelektuální

nahrazuje skupina pěti bohů (Višnu, Šiva, Dėví, Súrja a Ganėša).

● Dva nejvýznačnější bohové, které hinduisté uctívají všude, jsou Šiva a Višnu. Višnu je v zásadě spojován s udržováním kosmu a jeho správného řádu, takže je svázán s královským majestátem a se zachováváním *dharmy* (zákona, řádu, spravedlnosti). Nejčastěji se uctívá ve svých vtěleních (*avatár*) jako Ráma a Kršna.

● Šiva („dobrotivý“, „přátelský“) je jak pánem jógy (askeze), zobrazovaným s chlupatým tělem zamazaným od popela, jak medituje na spálené zemi, tak také božským milencem. Nejčastěji se uctívá v podobě falu (*linga*). Má dva syny, Ganėšu, boha se sloní hlavou, a Skandua. Šiva odhaluje nejzazší povahu skutečnosti, polaritu života a smrti, tvoření a ničení, askeze a erotiky, na jejichž vzájemném vztahu závisí celý život.

Višnuismus (oddanost Višnuovi), šivaismus (oddanost Šivovi) a šaktismus (též tantrismus, oddanost Bohyni čili Dėví) představují nejznámější hinduistické tradice. Hinduové si ovšem často volí určité božstvo (*ištadėv*), které na sebe může brát aspekty svrchovaného boha. Takoví bohové a bohyně se uctívají jako svėbytné bytosti s vlastními příběhy a ikonografií, přičemž jsou určitými formami jedné nejzazší skutečnosti (*brahma*). Hinduisté mohou uctívat mnoho bohů, ale zároveň věřit, že všichni bohové jsou jedním.

Uctívání bohyně je jednou z nejtýpčtějších hinduistických tradic, která sahá až do prehistorických dob. *Šakti* (síla, moc, energie) je pojem, jímž se označuje moc jakéhokoli božstva; představuje rovněž aktivující energii vtělenou do bohyně.

● Všechny bohyně lze považovat za svėbytná božstva nebo za různé formy (Mahá)dėví, (Velké) Bohyně. Bohyně se uctívá jako nejvyšší bytost, ale také jako choť mužského boha.

● Manželkami tří velkých bohů jsou Lakšmí, Sarasvatí a Párvatí.

● Někteří učenci rozlišují mezi nezávislými bohyněmi, které jsou nebezpečné a „žhnoucí“, a zadanými bohyněmi, které jsou umírněné a „chladné“. Pro mnohé hinduisty je Sítá (manželka Rámy) vzorovou hinduistickou ženou, jejíž rozhodnou poctivost a odvahu dnes zdůrazňuje indické ženské hnutí.

● Indická země sama se uctívá jako „Božská Matka“ (*Bharat Mata*) a světi se v *šaktipithas* (centrech uctívání Bohyně) a u velkých řek, jako je Ganga, které přináší bohatství a osvobození.

Avatár

Avatáry jsou manifestace Boha (doslova „sestoupení“), které periodicky zasahují do světa, aby bojovaly proti zlu a aby zajistily fungování univerza v souladu s *dharmou* (viz níže). Nejoblíbenější je Kršna a Ráma (Višnuovy *avatáry*).

● Kršna se uctívá jako dítě, jako bůh erotické mystické lásky a jako hrdina eposu *Mahábhárata*. Zatímco mladistvý Kršna vchází do světa s hrou na flétnu, v *Bhagavadgítě* se zjevuje jako velký učitel a svrchovaný bůh (Višnu).

● Ráma je uctíván jako ideální vládce a obnovitel *dharmy*. Vždy se těšil značné oblibě v severní Indii a později se stal hlavním bohem hinduistického nacionalismu. Jeho vláda (*Rám radža*) je vyzývána coby zlatý věk spravedlnosti, harmonie a blahobytu.

„Aby zahlédl
univerzálního
a vším
pronikajícího
Ducha Pravdy
tváří v tvář, člověk
musí být schopen
milovat i to
nejprostší stvoření
stejně jako sebe
sama.“

Máhatmá Gándhí

Uctívání obrazů

I když mnozí hinduisté uznávají *brahmu* jako nejzazší realitu, drtivá většina uctívá rovněž božské bytosti a jejich vyobrazení. Mnozí jsou přesvědčeni, že moc (*šakti*) božstva je reálně přítomná v božím obraze (*murti*). Při bohoslužbě před ikonou se tedy uctívá božstvo, jehož moc je v obraze, a také božstvo, které je na obraze. Světícím obřadem se vyobrazení z kamene, kovu nebo ze dřeva stává vtělením boha. Hindové navštěvují chrámy kvůli *daršana*, „pohledu“ či „vidění“ božstev. *Daršana* údajně přináší štěstí, přízeň a duchovní prospěch. Umožňuje též důvěrný, láskyplný vztah mezi božstvy a jejich ctiteli. Při rituální bohoslužbě (*púdža*) se bohům slouží a pečuje se o ně jako o ctěné hosty tím, že se obětuje jejich obrazům.

Dharma

Hindové dnes často označují hinduistická přesvědčení a praktiky jako *sanátanadharm* (neměnné, věčné náboženství) či védskou *dharma* (védské náboženství). *Dharma* může znamenat společenský nebo kosmický řád, ale stejně tak může odkazovat k osobnímu chování a osobním postojům. Na nejzákladnější úrovni znamená náboženské a společenské povinnosti jedince podle jeho statusu a stadia života. Například *Bhagavadgíta* učí, že je lepší plnit vlastní povinnosti nedokonale než povinnosti jiného dokonale.

Sansára

Mnozí hinduisté, zejména ti z vyšších kast, věří v nekonečný cyklus znovuzrození (*sansára*). V jádru celé řady hinduistických náboženských praktik tkví úsilí tento cyklus ukončit. Představa o světě jako místu, do něhož se věčná duše neustále vtěluje, ovládá indickou imaginaci více než tři tisíciletí.

Karma

Karma, jež má ústřední význam pro nauku o reinkarnaci, je pro hinduisty samozřejmě přesvědčení, že lidské skutky určují situaci člověka v tomto životě a znovuzrození v životě příštím. Každé jednání má nevyhnutelné důsledky. *Karma* je tudíž neoddělitelná od *dharmy* a *sansáry*. Stručně řečeno: výsledkem dobrých skutků je dobrá *karma*, jež vytváří štěstí v tomto životě i dobré znovuzrození; ze špatných skutků vyplývá špatná *karma*, která může vést k daleko méně žádaným znovuzrozením na nižších stupních společenské hierarchie nebo v podobě zvířete; nešťastná duše může též trpět mukami v jednom z mnoha pekel.

Existují způsoby, jak lze *karmu* zdolat. Oddanost božstvu je nejspíše nejmocnější. Minulé hříchy mohou smazat také náboženské rituály a záslužné činy. Někteří hinduisté se zcela zřikají světa. *Bhagavadgíta* ovšem učí, že plnění vlastních povinností spojené s vnitřním odpoutáním, resp. touhy po výsledcích vlastního jednání, může vést k osvobození (*mókaša*) od cyklu *sansár*.

Karma může vést buď k fatalismu, nebo k etickému aktivismu. Lze ji považovat za nekontrolovatelný, neosobní determinant lidské situace, ale též může lidem dodávat sebedůvěru, aby cítili zodpovědnost za svůj vlastní osud, a podporovat tak aktivní názor na jednání ve světě.

Tři cesty

Tři cesty (*márga* či *jóga*) k duchovnímu naplnění jsou *džňána* (poznání, vhled, moudrost), *karma* (jednání) a *bhakti* (extatické uctívání). Někteří hinduisté míní, že je třeba zaměřit se výlučně na jednu z těchto cest, která je pak dostatečná pro osvobození. Mnozí moderní

„Stejně jako člověk odkládá obnošený kabát a bere si nový, právě tak duše odkládá obnošená těla a přijímá jiná, nová. Zbraně nezničí já, ani oheň je nespálí. Vody je nevyplaví, větry neokorají. Já je navždy totéž: nezjevné, nemyslitelné, klidné.“

Bhagavadgíta II, 22–25

učitelé a guru však učí *jógu* syntézy, přičemž tvrdí, že všechny tři cesty jsou spojeny a osvobozujícího poznání lze dosáhnout všemi třemi.

● *Džňánajóga* (cesta moudrosti/ poznání) osvobozuje od *karmy* a znovuzrození a vlastně i od nemoci, stárání a smrti. Vede k překonání nevědomosti a uskutečnění *brahmy*. Hledání moudrosti zahrnuje náboženskou praxi, meditaci, sebeočisťování a především studium spisů. Vědy a zejména upanišady nám dávají poznat *brahmu* a naši pravou situaci. Známa je nauka upanišad, že duchovní lidé (*átman*) jsou totožní s *brahma*. Podle některých hinduistických škol mohou lidé dosáhnout osvobození již v tomto životě (*džívanmukta*), pokud si tuto pravdu uvědomí.

● *Karmajóga* (cesta práce) umožňuje běžným lidem na všech místech, aby dali duchovní význam každodennímu životu. Mnozí ji spojují s učením *Bhagavadgíty* o tom, že jednání se může stát pozitivním prostředkem osobní přeměny, plní-li lidé své povinnosti obětavě a bez touhy po společenském postavení nebo odměně. Gándhí svým způsobem reinterpretoval *karmajógu* tím, že ji ztotožnil se sociálním závazkem a bojem. V *Bhagavadgítě* našel autoritu pro svou filosofii nenásilí a mírového odporu vůči britské nadvládě.

● *Bhaktijóga* (cesta milujícího uctívání) charakterizuje intenzivní osobní vztah mezi božstvem a jeho vyznačem. Obětává láska k Bohu stravuje minulou *karmu* a vytváří stav důvěrného, šťastného a láskyplného spojení s božstvem. Višnuisté často hovoří o *prapatti* (naprostém vzdání se sebe sama) vzhledem k Višnuovi. (Světci opojení bohem jsou ponořeni do blaženého uctívá-

ní.) Cestou *bhakti* dnes jde mnoho zaměstnaných Hindů. Jejich duchovní disciplína (*sádhana*) se může lišit, ale obvykle se vyznačuje službou a láskyplným uctíváním boha.

Čtyři cíle

Hinduismus nabízí čtyři řádné cíle (*purušártha*) lidského života, které společně zajišťují duchovní a sociální harmonii.

● *Artha* (světské bohatství a úspěch) je náležitý cíl, pokud o něj usilujeme bez touhy, zlosti a nenasytosti. Kautilyova *Arthašastra* napsaná ve čtvrtém až třetím století před Kristem tvrdí, že blahobyť je základem dobře uspořádaného státu a že lidé *artha* potřebují, mají-li nábožensky žít. Úsilí o získání postavení, hromadění bohatství atd. jsou tudíž oprávněné, pokud nenarušují *dharmu*.

● *Káma* (smyslová rozkoš) je rovněž řádný cíl, je-li v souladu s *dharmou*. Jde o sledování příjemných činností včetně sexuality, her, zábavy, umění a literatury. *Kámasútra* ze třetího nebo čtvrtého století po našem letopočtu rozsáhle rozebírá sexuální techniky, umění slasti a svádění.

● *Dharma* (ctnost, mravnost) má dvě úrovně. Je to jak osobní soubor povinností (*sadharna*), tak všeobecně platná absolutní mravnost. Usilování o blahobyť a slast pro ně samy, mimo *dharmu*, způsobuje společenský chaos.

● *Mókša* (duchovní osvobození) je nejzazší hinduistický cíl. Znamená osvobození z područí utrpení a znovuzrození (*sansára*).

Někteří hinduisté se domnívají, že tyto cíle jsou vzájemně provázané a že žádný z nich není hlavní. Jiní

Hinduistická
kremace
v nepálském
Kathmandu.

jsou přesvědčeni, že vytvářejí vze-
stupnou hierarchii, přičemž *mókša*
překračuje tři ostatní, ba je jim pro-
tikladná. Ať už tento systém čtyř
cílů pochopíme jakkoli, demonst-
ruje složitost lidských tendencí
a snah.

Smrt a posmrtný život

Hinduistické představy o posmrtném životě jsou spletité. Většina hinduistů se domnívá, že se znovu narodí v jiném těle v souladu se svou *karmou*. *Mókšu* (spásu či nejzazší duchovní naplnění) lze ovšem chápat různými způsoby: jako konečné sjednocení s *brahmou*; jako dokonale blažený stav; jako spojení s Bohem; jako osvobození v nějaké nebeské říši či v nebi. Pro mnohé Hindy představuje spása či osvobození po smrti jen velmi vzdálený ideál.

Na posmrtný život navíc přežívají velmi staré názory. V pohřebním rituálu jsou přítomna védská pojetí; pohřební přechodové rituály a pamětní rituály konané za zesnulého ukazují přesvědčení v pokračující existenci předků (*pitr*), kteří se těší a uspokojují obětmi svých potomků; existují také populární představy o posmrtné cestě duše; o množství nebes a pekel a úloze boha smrti (coby soudce); o nepokojných a zlovolných duších (*préta*, *bhúta*), které mohou posednout žijící nebo jim uškodit.

Čtyři *jagy*

Hinduistické, buddhistické a džinistické představy o nesmírnosti času a věku univerza v jistém smyslu odpovídají moderním vědeckým představám. V klasickém hinduistickém pojetí svět postupně chátrá, dokud jej nezničí oheň a nenavrátí se chaos. Svět sám během řady věků stále znovu prochází cyklem evoluce ze stavu nerozlišenosti k rozplynutí

(*pralaja*) a zpět do nerozvinutého stavu, odkud celý cyklus začíná znovu. Tento proces evoluce a rozplynutí je „Brahmův den“:

- každý Brahmův den se dělí na čtrnáct „epoch manuů“,
- každá z těchto čtrnácti epoch se dělí do čtyř velkých věků,
- a každý ze čtyř velkých věků se dělí na čtyři *jagy*.

Průběh *jagy* se vyznačuje postupným mravním a fyzickým rozkladem. V současnosti jsme uprostřed posledního a nejhoršího věku *kalijagy*. Hinduisty tudíž nikterak nepřekvapuje zjevný mravní úpadek, utrpení, hladomor a války. Ortodoxní názor říká, že během *jagy* bude život stále horší.

Guru

Guru (duchovní učitel) má v hinduismu nejvyšší význam, je předmětem *daršany* a uctívání, objevuje se ve všech podobách a velikostech, ve všech tradicích a rádech. Někteří z guru získali svůj status díky svému charizmatu, jiní pocházejí ze starobylého rodokmenu (*sampradaja*). Mnozí předali své duchovní sdělení Západu, čímž pomohli rozšířit hranice hinduismu (viz *Nová náboženská hnutí*). Jedním z nejznámějších žijících guru je Sathya Sai Baba, uctíváný jako *avatár* Sirdi Sai Baby a rovněž Šivy a Šakti. Guru byly i ženy – např. Sarada Devi (vdova po Rámakrišnovi), Mira Alfassa (matka Aurobindovy organizace), Ánanda-mají Má a Amritánandamají Má.

„Porazit jemné
vášně mi připadá
mnohem obtížnější
než dobít svět silou
zbraní.“

Máhatmá Gándhí

Bohoslužba a svátky

MAYA WARRIER

V raných védských časech měla bohoslužba obvykle formu obětního rituálu (*Jadžňa*) přírodním bohům, např. bohu Slunce (Súrja), bohu deště (Indra), bohu ohně (Agni) nebo bohu Sóma (jenž údajně přebývá v halucinogenní rostlině téhož jména). Při těchto rituálech se obětovala zvířata (kozy nebo krávy) nebo se do ohně vhazovaly obětiny ve formě věcí, jako je čištěné máslo, med nebo mléko; oběť doprovázel zpěv védských hymnů a modliteb. Staré védy představují liturgické texty, které dopodrobna popisují rituální metody. Těmito rituály se měli bohové potěšit a následně zajistit blaho sponzorovi či patronovi oběti (*jadžňamana*) a jeho rodině.

Pudža

V dnešním hinduistickém světě jsou *jadžňany* vzácností. Mnohem běžnější formou bohoslužby je *pudža*, rituální oddané uctívání, které pravidelně probíhá v chrámech zpravidla pod vedením bráhman-ských kněží a často v soukromí u domácích oltářů. *Pudža* může směřovat ke kterémukoli z mnoha bohů a bohyň hinduistického panteonu. Nejdůležitější z nich jsou velcí bohové Višnu a Šiva a bohyně Šakti, z nichž každý se zjevuje v hinduistické mytologii i v současné hinduistické posvátné krajině v myriádách forem a aspektů.

V chrámech zasvěcených různým hinduistickým bohům a bohyňm obvykle najdeme vysvěcené vyobrazení božstva; a právě k němu směřuje rituál *pudža*. V průběhu

rituálu kněz rituálně očistuje sebe i oltář, vzývá přítomnost božstva v obrazu a pak provádí bohoslužbu tak, že vyobrazení rituálně omývá a zdobí, symbolicky je živí a s hořící lampou obchází kolem něj v rituálu světla. Tento postup obvykle doprovází zpěv sanskrtských manter, foukání do lastur a cinkání zvonky. Obyvatelé hinduistických domácností obvykle provádějí zkrácenou verzi tohoto rituálu.

V hinduistickém světonázoru je vztah mezi obrazem a božskou přítomností velmi spletitý. Pro většinu Hindů obraz *symbolizuje* božskou přítomnost, ale pro mnohé rovněž *je* božskou přítomností, která se zjevuje v hmatatelné podobě. Hinduisté se navíc neshodnou na důležitosti *pudžy*. Zatímco pro některé je aktem značného náboženského významu, pro jiné naprosto není nezbytná, ale je pouze vnějším vyjádřením náboženské piety; tito lidé dávají přednost niternějšímu způsobu duchovního rozvoje. Vedle *pudžy* patří k obvyklým způsobům bohoslužby *bhadžana* neboli zpěv hymnů a přednes *sahasranáma*, tisíce jmen bohů a bohyň.

Pouť a pojetí posvátna

V hinduistickém chápání věcí je posvátno všudypřítomné; není jen

„At už děláš, již, dáváš či obětuješ cokoli, obětuj to mně; a at trpíš čímkoli, trp pro mne.“
Bhagavadgíta 9, 26

Kněží provádějí obřad *pudža*. Ženy pálí vonné tyčinky, obětují květiny a modlí se ke svým bohům v otevřeném chrámu s reliéfy šedesáti čtyř jogínků (nebo manželek hinduistických bohů).

v chrámech a posvátných zobrazeních, ale zjevuje se i v přírodě: v kamenech, stromech, horách a řekách. Jednou za čas se posvátno „manifestuje“ v podobě tajuplné skály, potůčku či pramene, a místo takového zjevení se stává předmětem uctívání. V příznivých měsících hinduistického kalendáře se na takových místech shromažďují poutníci a o zázračné povaze poutních míst se vyprávějí mýty. V hinduistické mytologii mají výjimečný význam posvátné řeky a svatá města podél nich. Pojímají se jako místa přechodu (*tírtha*) mezi světským a posvátným, jakož i mezi světy živých a mrtvých.

Ganga v severní Indii je v tomto ohledu obzvlášť mocná a jedno ponoření do této řeky údajně přináší věřícímu nevysslovitelný duchovní prospěch.

Posvátno se často zjevuje i v živých věcech. Kráva, opice a v některých částech Indie dokonce i had a krysa se považují za posvátná zvířata, a proto se uctívají.

Ještě běžnější je uctívání svatých mužů a žen, kteří jsou s to konat zázraky, přetvářet tím životy svých vyznavačů a zajišťovat jejich blahobyt. Mnoho takových svatých postav přilákalo rozsáhlé skupiny následovníků, jejichž představený

Zbožní hinduisté se koupou v posvátné řece Ganga v indickém Varanasi, aby smyli své hříchy.

překročil svým duchovním vlivem místní i národní hranice.

Svátky

Hinduistický (lunární) kalendář protíná řada náboženských svátků. Chrámové svátky se obvykle vyznačují procesím, při kterém věřící nesou chrámovým městem nebo vesnicí boží obraz, a dávají tak věřícím šanci uvidět boha v celé jeho slávě. K dalším svátkům oslavujícím význačné události hinduistické mytologie patří:

- *Džanmaštami* (červenec–srpen): oslava narození oblíbeného hinduistického boha Kršny;

- *Ganéša Chaturthi* (srpen–září): svátek zasvěcený bohovi se sloní hlavou Ganéšovi, odstraňovateli překážek;

- *Dussehra* (září–říjen ke konci monzunu): vyznačuje vítězství Rámy a jeho opičí armády nad démonem–králem Rávanou. Zahrnuje *Navaratri* (známý též jako „svátek devíti nocí“), jenž v Bengálu vrcholí velkolepou oslavou zasvěcenou bohyni Dueta;

- *Díválí* (říjen–listopad): svátek světél záhy po *Dussehra*. Hindové po celém světě si zdobí domy lampami a vyměňují si dárky;

- *Šivarátri* (leden–únor): svátek Šivy;

- *Holi* (únor–březen): jarní svátek, při němž se lidé navzájem myjí ve vodě a v barevném pudru.

Kromě těchto svátků existuje v různých částech hinduistického světa několik místních obřadů: *Kumbhaméla*, nejspíš nejoblíbenější z nich, přivádí do čtyř míst v severní Indii (Hardvár, Nasik, Udžain a Alláhabád), kde se střídavě slaví jednou za tři roky, obrovské množství poutníků. *Púrnakumbhaméla*, konaná jednou za dvanáct let v Alláhabádu, si v nedávné době vysloužila přízvisko největšího setkání lidí na jednom místě na celém světě.

„Pro všechny bytosti jsem týmž a má láska je vždy stejná; avšak ti, kteří mě oddaně uctívají, jsou ve mně a já jsem v nich.“

Bhagavadgíta 9, 29

Rodina a společnost

MAYA WARRIER

Kasta a společná rodina bývají často vnímány jako určující prvky tradiční hindské společenské organizace. Kastovní systém hierarchicky uspořádává hinduistickou společnost, takže různé společenské skupiny jsou ve vztahu nadřazenosti/podřazenosti na základě úrovně své čistoty. Každý Hind se rodí do kasty svých rodičů. Podle tradice byly kastovní skupiny kategoriemi pracovních oborů a povaha zaměstnání určovala úroveň čistoty. Rituál, bohoslužba a studium posvátných textů, tedy nejčistší činnosti, byly hájemstvím „nejčistší“ a „nejvyšší“ kasty, bráhmaňů. Na opačném konci hierarchie stáli takzvaní „nedotknutelní“, kteří se kvůli „nečistotě“ svého zaměstnání (uklizení, koželužství apod.) považovali za příliš poskvrněné, než aby mohli být součástí společnosti, protože byli vyloučeni z běžného společenského života. Mezi těmito extrémami se rozpínalo široké a různorodé spektrum kastovního zařazení. V tradiční indické vesnické společnosti kasta určovala většinu ohledů lidského života: kde člověk žil, s kým se mohl právoplatně stýkat, s kým mohl jíst, s kým mohl uzavřít manželství. V důsledku toho byla společenská mobilita, zejména na nejnižších stupních společnosti, značně omezená.

Systém společné rodiny

Stejně jako kasta určovala místo člověka ve společnosti, tak v rámci společné rodiny určoval status postavení člověka v domácnosti. V systému společné rodiny společně žily dvě, často tři a někdy i čtyři

generace v jedné domácnosti, sdílely společný obývací prostor a kuchyňské vybavení, žily ze společných finančních zdrojů a sdílely zodpovědnost za udržování rodinného domu. V tradičním systému hinduistické rodiny přecházelo rodinné vlastnictví z muže na muže. Ženy vlastnily nebo ovládaly rodinný majetek jen zřídka. Indická epická vyprávění (jako je *Mahábhá-rata* a *Rámájana*) obšírně hovoří o tom, jaké jsou rodinné role a povinnosti manžele, manželky, matky, syna, dcery, bratra atd., čímž poskytují tradiční modely dobrého chování v kontextu rodiny.

Sňatek

Podle tradice odvozovaly ženy svou totožnost od mužské autority: před sňatkem jí byl obvykle otec, po sňatku manžel a ve stáří synové. Sňatek byl a dodnes zůstává ústřední institucí, která uspořádává a ovládá hinduistický společenský systém. Z tradičního hlediska není sňatek formalizací romantického vztahu mezi zamilovanými jedinci, nýbrž úmluvou mezi rodinami z totožných nebo podobných vrstev v rámci kastovní hierarchie. Nevěsta (ve většině hinduistických společenství chápána jako „dar“ svých rodičů rodině ženichově) zpravidla přináší ženichově rodině bohatství v podobě věna. Obvyklé je přesvědčení, že její rodiče získávají tím, že dávají svou dceru ženichově rodině, duchovní prospěch. Ačkoli v některých případech je přípustné, aby se žena vdala do rodiny s vyšším společenským postavením než je její vlastní, opačný případ – aby si žena vzala někoho z nižší kasty – se považuje za tabuizovaný.

Rodina a společnost v současném světě

Jakkoli v hinduistické společnosti dodnes vládnou instituce kast

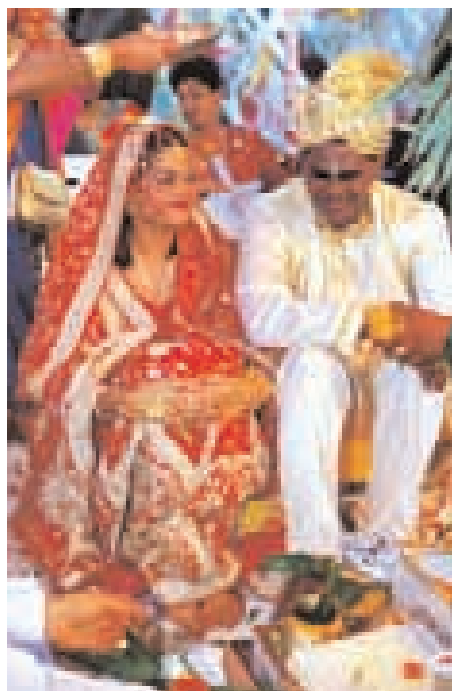
„Kvůli rodině se lze vzdát své individuality. Kvůli městu rodiny. Kvůli zemi města. Kvůli duši se člověk může vzdát světa.“

Mahábhá-rata 2, 55, 10

a společné rodiny, prošly ohromnými změnami zejména v důsledku změn ekonomického uspořádání. Rovněž společenský status žen se do jisté míry změnil, i když dodnes převládají mnohé tradiční představy o role ženy v rodině. V moderní hinduistické společnosti kasta již nutně neurčuje zaměstnání, příjem nebo společenský status. Zejména v městském kontextu, kde moderní povolání a pracovní místa umožňují zaměstnancům jistý stupeň autonomie vůči kastovním omezením, přestává často kasta být nejdůležitějším měřítkem lidské identity. Rovněž systém společné rodiny nejlépe fungoval v dobách, kdy se povolání dědilo a různé rodinné generace odvozovaly příjem ze stejných zdrojů živobytí. Urbanizace a industrializace, které vytvářejí nové a početnější pracovní příležitosti, a také moderní vzdělávací instituce, jež poskytují uchazečům s rozličným zázemím nové dovednosti, umožnily mladším generacím nejenom vytrhnout se z dědičných rodinných povolání a najít si nový

druh zaměstnání, ale i založit si vlastní nezávislé rodiny. Jelikož stále více žen navštěvuje vzdělávací instituce a chodí do zaměstnání, nepotřebují již takovou podporu mužských členů vlastních rodin. Do jisté míry si tak mohou prosazovat nezávislost a autonomii vůči tradiční rodinné struktuře.

I když v mnoha případech samostatná rodina nahradila rodinu společnou, představa společné rodiny má na hinduistickou představivost neustále mocný vliv. Rodiny jsou úzce svázány napříč generacemi a starší členové rodiny, byť nežijí nablízku mladším, nad nimi mají dodnes značnou pravomoc. Rodiče mívají hlavní slovo při určování životních partnerů (ze stejné kasty) svých synů a dcer, byť „sňatek z lásky“ v protikladu k „dohodnutému sňatku“ je v současném hinduistickém světě stále oblíbenější. Rodiny se scházejí při takových příležitostech, jako je narození dítěte, sňatek a pohřby, což posiluje smysl pro soudržnost skupiny. Rovněž příběhy z hinduistických eposů – např. *Mahábháraty* a *Rámájany* –, dnes často převyprávované formou televizních seriálů nebo muzikálů, posilují v běžném myšlení ideál společné rodiny.

Nevěsta s ženichem na hinduistické svatbě v Tunapuna (Trinidad a Tobago).

Jsem hinduista

NAREN PATEL

Narodil jsem se v malé vesnici v indickém Gudžarátu pár let poté, co Indie získala nezávislost; bydleli jsme hned vedle města Dandí proslaveného Gándhího protestním pochodem proti britské koloniální nadvládě. Do Anglie jsem přišel v jedenácti letech: můj otec dostal místo v automobilce v Coventry. Ačkoli jsem v Indii chodil do školy od pěti let, anglická výuka mi působila potíže, protože jsem uměl jen velmi málo anglicky. Ale nový jazyk jsem se rychle naučil a zvykl jsem si.

V šestnácti letech jsem vstoupil do místní strojařské firmy do učení. Po pěti letech jsem zdárně završil učňovská léta a podal jsem si přihlášku na Sussex University. Dosáhl jsem bakalářského titulu v oboru mechanického inženýrství, vrátil jsem se do firmy, kde jsem byl v učení, a postupem doby jsem se propracoval na pozici hlavního inženýra. Díky tomu jsem cestoval do různých částí světa.

Jako hinduista věřím v jednoho Boha, který má mnoho vtělení (*avatár*). Věřím ve všechna tato božstva, ale stejně jako mnozí jiní hinduisté se soustředím na jednoho boha, který mi obzvláště přirostl k srdci, na Kršnu, který je v hinduismu velmi oblíben. Víra v Boha mne povzbuzuje k tomu, abych byl prospěšným, přínosným členem společnosti. Například jsem se podílel na založení kriketového klubu pro mládež a již třicet let jsem jeho tajemníkem. Udělal jsem to, poněvadž jako Hind jsem chtěl něco vrátit společnosti, od které jsem tolik dostal. Jsem přesvědčen, že budu-li vést dobrý život, pomáhat druhým a uctívat Boha, v příštím vtělení se narodím do lepšího života.

Nemyslím si, že je nezbytné chodit každý den do chrámu, abych si udržel spojení s Bohem. Bůh je se mnou každou denní hodinu. Ve svých myšlenkách se modlím k Bohu, ať už jsem kdekoli, přemítám o své víře a o tom, zda to, co dělám, je dobré pro mě a pro druhé. Nedělám to jen proto, že jsou to dobré věci samy o sobě, ale i proto, že pomohou mému dobrému převtělení. Když o tom tak přemýšlím, vlastně rád navštěvuji chrám, kdykoli to jen jde, chci sloužit svému společenství. Zjistil jsem, že pravidelná docházka prospívá mému náboženskému životu, poněvadž mi rozšiřuje myšlenky a pomáhá mi, abych nebyl sobecký a viděl v druhých to nejlepší. To pro mě znamená víra. Je to víra, již jsem se naučil zejména od své matky, tradiční hinduistky. Na mou náboženskou výchovu měla nejlepší vliv.

Když jsme se přestěhovali do Cheltenhamu, byli jsme tam první hinduistickou rodinou a ve městě nebyl žádný hinduistický chrám. Doma jsme měli oltář, ale na významné svátky jsme se vraceli do Coventry a slavili jsme je stejně jako v Indii, byť skromněji. V roce 1975 si rostoucí cheltenhamské hinduistické společenství konečně postavilo svůj vlastní chrám; byla to příležitost k radosti a slavnosti.

V roce 1976 jsem se vrátil do Indie, kde jsem se seznámil se svou budoucí manželkou, tradiční hinduistkou z Gudžarátu. Po sňatku jsem se začal ještě více podílet na chrámových činnostech. Stal jsem se tajemníkem a nyní jsem pokladníkem. Kvůli zaměstnání se každý den neúčastním chrámových bohoslužeb, ale navštěvuji chrám alespoň třikrát týdně. Až budu na odpočinku, určitě budu chodit na bohoslužby pravidelněji.

V našem domě máme oltář, u kterého má matka a má žena konají každý den *puđu*. Po ranní sprše se tu také krátce pomodlím. Při zvláštních příležitostech se postím, ale se životospřávou si příliš hlavu nelámu. V tomto ohledu jsou má žena a má matka daleko tradičnějšími hinduisty. Moje víra je vlastně spíše vnitřní než vnější, takže se příliš nestarám o vnější symboly, jako je oblečení, ale spíše o způsob myšlení a jednání. Musím však říct, že i když nevyznám oblekání zvláštního oblečení každý den, kvůli *puđu* a při dalších náboženských aktech si často oblékám tradiční indický šat.

Nedostává se mi času, abych pravidelně docházel na čtení posvátných spisů. Jednou dvakrát ročně se účastním čtení a výkladu v Coventry. Rád bych pravidelně navštěvoval čtení hinduistických posvátných textů, ale v našem místě není nic takového možné. Občas vlastně zveme učence z chrámu Haré Kršna ve Watfordu, aby vykládali hinduistické texty místnímu společenství. Na těchto sezeních jsem byl poměrně často a navázal jsem kontakty s lidmi z tohoto chrámu. Jsou velmi vzdělaní a rozhovor s nimi je mi potěšením.

V Indii jsem byl mnohokrát a vždy jsem navštívil poutní místa nebo určité chrámy. Snažím se o to, abych navštívil a viděl většinu chrámů a posvátných míst v jižní Indii. Jsem přesvědčen, že jsou to původní hinduistické chrámy. Jako Hind usiluji o to, abych nakonec, až budu na odpočinku, zasvětil život hledání vnitřního míru modlitbou a meditací.

Má žena je oddanější hinduistkou než já a sleduje všechny události hinduistického kalendáře. Můj rodinný život se tudíž pevně opírá o hinduistické náboženství a kulturu. Víra rozhodně posílila můj vztah se ženou, s matkou a sestrami. Společně se účastníme všech hinduistických svátků a náboženských oslav, jako je *Navaratri* („svátek devíti nocí“ oslavující setí ozimu) nebo *Janmaštami*. Konáme rovněž obřady, jako jsou cyklické pohřební rituály (*sraddha*). Popel svého otce jsem odvezl do Indie a rozsypal do řek a po zemi, zejména v našem rodném městě.

Jako hinduistické společenství jsme velmi úzce spjati. Víme o nemocech, úmrtích a dalších problémech, s nimiž se potýkají ostatní hinduistické rodiny. Naše úzké přátelství znamená, že v potřebných dobách jsme vždy připraveni si navzájem pomoci.

Hinduismus v moderním světě

TEODORE GABRIEL

Hinduismus, nejstarší světové náboženství, prodělalo během své dlouhé historie mnoho změn. Patří k nim například vzestup a pád některých starověkých bohů, jako byl Indra (král bohů) a Varuna (bůh moře), pokles významu ohňové oběti nebo nárůst popularity tradice *bhakti* (osobní zbožnosti) v šestém století po Kristu. Na přelomu dvacátého století prosazovali hinduističtí reformátoři – Vivékánanda (1863–1902), Rammohan Roy (1172–1883), Móhandás (Mahátma) Gándhí (1869–1948) a Sarvepalli Rádhákršna (1888–1975) – specifickou, etickou formu hinduismu,

která brojila proti některým společenským praktikám (např. *satí*, sebeobětování vdovy v manželově pohřebním ohni, nebo proti dětským sňatkům) a v tomto období západní kolonizace měla zřetelný vliv na západní hodnoty. V současnosti se hinduismus vzdaluje puritánskému typu náboženství, které zavrholo mnoho starých přesvědčení jakožto předsudky a s větší silou se vrací k tradičnímu hinduismu.

Astrologové, guru, nová náboženství a Západ

Značné množství Hindů dnes obhajuje tradiční hinduistické obyčeje a praktiky. Dnešní hinduisté se už tolik neobávají označení „pověřivý“ jako dříve a otevřeně se radí s astrology a guru. Posledně zmíněná praktika je vskutku velmi oblíbená a z rostoucího množství hinduistických guru jsou dokonce někteří ze Západu – například americký guru Da Avabhása.

Máhatmá Gándhí při protestním pochodu v roce 1930. Gándhí vede tři sta kilometrů dlouhý pochod k moři, aby tam nasbíral sůl, čímž symbolicky protestoval proti britské nadvládě v Indii.

